

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд *“Видео есето и идеята за критика в дигиталната епоха: опит и събитие”* на Стефан Василев Гончаров (Прасков) с научен ръководител проф. д-р Тодор Христов

Дисертационният труд, с който Стефан Прасков кандидатства за придобиването на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология – Теория на литературата е с обем 318 компютърни страници, включващи увод, три глави, заключение, библиография, мултимедия с филми, видеа и др. (189 на брой) и 31 фигури и изображения като приложение.

Конкретният фокус на дисертационния труд е видео есето, като основният проблем е есеистичното, схванато като опит за критика и събитие, и неговата онтология. По-разгърнато определение виждаме в самото начало на изследването, а именно „субективна практика, която се разгръща като интервенция или самопречупваща се рефлексия в публичното пространство. И по-точно, то е преработваща наличното операция, която произвежда своя субект под формата на опит, експеримент или съждение, тоест на *essai*, в някоя 'общочовешка' област (като изкуството или политиката).“ (3 стр.) По-нататък есеистичното е концептуализирано като сноп от операции или процедури, а именно критика, кураторство и педагогика (7 стр.) и като междина, зев, граница (4 стр.). Концептуалната рамка на изследването е изградена главно през идеи и понятия на Ален Бадиу с участието на психоаналитични гласове като Лакан и множество ключови имена в кинотеорията.

Анализът се състои от три тематични блока. Всеки от тях съдържа впечатляващо богатство от информация, внимателно и рефлексивно удържане на основната линия на мислене на есето като опит за истина, казано най-общо, и плодотворен диалог с използваните автори. В това становище – тъй като този жанр едновременно позволява и изисква това поради нуждата да е кратка форма – ще се спра само на някои основни моменти. Високото качество на работата допълнително ми позволява да не преминавам с коментари през всички ходове, направени от автора, а по-скоро да диалогизирам с него.

Първият блок – или втора глава – има за цел да въведе в „света на есето“, тематизирайки спомената по-горе негова негативна природа на междина или зев между дурги категории – науката и изкуството, прозата и поезията, факта и фикцията, частното и публичното, драмата и епоса (Автореферат, с. 6). Реконструирани са идеите на базисни автори като Бензе и Адорно, а през редица други важни имена като Монтен, Лукач, Барт, Лакан, Хъксли и т.н. полето на есеистичното е допълнително уплътнено.

Като най-ключови са открити следните характеристики: „1) *есето не е*, освен в акта на писане-експериментиране, 2) 'субектът на опита' (есеиста) играе ключова роля, защото неговото Аз е поне един от предметите на есето 3) есеистичното е асистематично и 'противно' на всяка идеологически/илюзорно 'постигната' истина и 4) това е една от причините то да е критично. (Автореферат, с. 8). Следва исторически преглед на основни моменти от историята на есеистичното, за да се стигне до съвременната пролиферация на опити – в новите им, мрежови, форми. Това ни отвежда до един от основните залози на дисертацията, а именно критиката на „високия“ есеизъм и утвърждаването на „ниския“. Ниският есеизъм е продукт на масовостта или масовизирането на опита – той е станал „всеяден, популярен и достъпен“, „квазиинституция, която, докато ни развлича, на практика сортира, синтезира и преработва огромни количества информация, правейки я по-достъпна за милиони хора“, или т.нар. „куриране на настоящето“ (43-44 с.). От друга страна, говорителите на „високия“, академичен, есеизъм, виждат това като заплаха, която би могла да подкопае .”специалния статут [на опита] в кинематографичната история – на

авангардна форма, която задълбочено и провокативно изследва условията на киното, условността на документалния факт и всеобхватността на фикциите” (Автореферат, с. 17). Иначе казано, тук виждаме традиционния страх, че масовизирането води до остоковяване, както на опита, така и на субекта му и заедно с това до загуба на „еретичния потенциал на есето”, на еманципаторните му амбиции, на некомформизма, на подривността. В този конфликт, дисертацията твърдо защитава демократизирането на есеизма, доколкото „масовостта на една творба не отнема от нейната стойност” и в същото време високият и ниският есеизъм могат да бъдат обединени през отказа от позитивна дефиниция, през мисленето на опита като провалящ се (84 стр.)

Това само по себе си „високо” разрешаване на казуса изглежда убедително и би се харесало на всеки читател, който така или иначе вече предпочита демократизирането и заличаването на границите между ниски и високи регистри, между маса и елит. Но ако се дистанцираме временно от това високо ниво на говорене за есето през понятия като разрыв, провал, отсъствие и т.н., можем ли да питаме за ефектите, които то (може да) произвежда дори, онтологично погледнато, да е провал? Тоест може ли опитът да е едновременно винаги провалящ се като опит за събитие/истина, но да има други ефекти в тъканта на света и всъщност да се окаже непредвидено *успешен*, т.е. имащ действеност (agency)? Дисертантът сякаш е склонен да отговори утвърдително на подобен въпрос, ако съдим по следния коментар на 83 с. „подобни канали нагледно показват, че отчленимите качества на есеизма и мрежата с еднаква ефективност отварят път и към идеята за една “транснационалната общност”, и към абсолютно анти-космополитни начини на мислене и опериране.” По-нататък, на стр. 117, виждаме опит да се съвместят измеренията на провала и на позитивните ефекти в света: “дори в най-конформистките им или реакционни измерения, [можем да търсим] (не)възможния опит да се произведат нови истини и по-общи светове”. И тук въпросът е, най-опростенчески формулиран, има ли – в нормативен смисъл - „добри” и „лоши” есета от гледна точка на посоката, в която курират настоящето, т.е. „добра” и „лоша” (вредносна) действеност? Ясно е, че не можем да кажем, че „високите” са задължително „добрите”, а масовите - с повече потенциал да са „лоши”. Но ако дефинираме есето чисто оперативно, както иска да направи дисертацията, откъде идва нормативността? И какво да правим с „вредните” есета – конформистките и реакционните, или пък изтъканите от послания на омразата и жестокостта?

Вторият тематичен блок – трета глава от текста – представлява история на аудиовизуалния есеизъм, в която Стефан Прасков разграничава три периода – ретроактивен (до края на Втората световна война), класически (от края на 40-те години до появата на дигиталните медии) и съвременен. Цялата глава е изключително информативна, много добре структурирана, интересно написана и представена. В нея също имаме връщане към темата за демократичните залози на аудиовизуалния есеизъм, този път през критика на затварянето на тази практика в академията под формата на университетски работилници. Подобно затваряне (135-136 с.) я превръща „от достъпна критическа практика в екзотичен нов продукт на 'академичния авангард', до който не всеки може да се докосне”. В този контекст виждаме сравнително обширен критичен коментар към понятието *affordance*, най-вече при Катрин Грант – в дисертацията преведено като „допустимости” или „предзададености”, което обаче според мен носи един нормативен нюанс, който смятам, че не позволява да се схване принципния потенциал на понятието (други варианти, които съм срещала са „позволености”, „улики”, „дозволения”, и които също не са напълно уместни). Ако правилно разбирам, според дисертанта, подобен фокус (137-138 с.) мотивира „една открито нерелексивна образователна практика ... издигаща на пиедестал 'правенето на допустимото' и 'произвеждането на възможното’”, докато (144 с.) една „истински иманентна/оперативна критика трябва да търси и да намира начини да произведе онова, което една (например) програма не допуска като легитимен ход, защото само когато (не)възможното бъде въплътено в опита, може да се говори за създаването на нещо ново и съответно за “ефект на

истината” ... [за произвеждане на] настоящето като желание за невиджани досега ефекти”. Както аз разбирам казаното, affordances се мислят като ограничения и съответно като приковане към наличното. Тъй като нямам възможност за по-подробен коментар, само ще маркирам, че това понятие от доста време се радва на особено интердисциплинарно внимание и редица автори се възползват от него, интерпретирайки го на практика в противоположен дух – като възможности в позитивен смисъл, като нещо, което средата и материалните обекти около нас ни предлагат (offerings), като ресурс, като едната страна в една контекстуална и много специфична взаимност и интимност между нас – като въплътени същества, чието тяло участва, ангажира се, взаимодейства – и нещата, с които встъпваме в контакт, материалността на света. Едно наскоро публикувано изследване например прилага понятието тъкмо в контекста на критиката, активизма и грижата, формулирайки идеята за „activist affordances” (Documaci, A. 2023. *Activist affordances*. Duke UP). Струва ми се, че ако бъде мислено в подобна посока, то може да се окаже подходящ инструмент, който да свърши допълнителна работа в частта от дисертацията, посветена на зашиването например.

Третият тематичен блок – или четвърта глава - разглежда теоретико-философската парадигма, която е в основата на изследването, като се (Автореферат, с.32) разгръща концептуалната рамка на Бадиу, извеждайки на преден план нейния медийно-теоретичен залог и оглеждайки я в концепцията на Лев Манович. Отново имаме прецизно и изключително рефлексивно проведено прилагане и диалогизиране с използваните автори, като част 4.5 Зашиването в дигиталното кино смятам за безспорен принос на изследването.

По повод тази глава – тъй като в нея е най-осезаемо това присъствие, макар да се появява бегло и в другите - бих искала да изтъкна, просто като възможно съображение, нуждата според мен от по-рефлексивно отношение към идеята за математиката като онтология. За разлика от изключителната критична рефлексивност, която Стефан Прасков демонстрира навсякъде в текста си, по повод употребата на математиката от страна на Бадиу, тя някак отсъства. Това донякъде е разбираемо, доколкото както той казва (181 с.) „този акцент върху математиката е и една от главните причини да избира Бадиу за анализа на дигиталния свят, в който все повече живеем. Неговият 'платонически реализъм' предполага, че обитаваме една строго формализирана реалност, изтъкана от математически обекти”, което „когато става дума за онтологията на цифровите медии, ми се струва неопровержима.”

Първо, тук трябва да се отбележи, че твърдението, че онтологията е математика не означава, че самото битие е математическо – това е смесване на понятието за онтология, което означава рефлексия върху битието, със самия обект, за който се отнася тази рефлексия. Платонизмът по отношение на математиката казва, че математическите обекти съществуват независимо от човешкото съзнание, език, практики, а не че светът като такъв е математически „по същността” си. Второ, и по-общо, мисля, че директната употреба на математиката в хуманитаристиката изисква поне сигнализиране на това, че авотрът има представа за проблематичността на подобен ход. Иначе казано, не че не може да има подобна употреба, но трябва да се покаже – поне според мен – че наличните критики и скептицизъм към нея са взети предвид – дори и впоследствие да са заскобени или приети за несъществени в конкретния контекст. Това, че Лакан, Бадиу или Агамбен се вдъхновяват от математиката или конкретни резултати в нея, не означава, че няма проблем в подобна употреба. Тук няма нужда да се връщаме чак до много известната преди години критика на Алън Сокал и Жан Брикмон (1998) или на Ричард Докинс към подобни употреби на математиката от страна на редца постмодерни автори, защото може да се твърди, че и този тип критики не са докрай интелектуално честни. Но въпросът доколко резултати, формулирани в строго формални системи, могат безпроблемно да се пренасят в напълно различни полета и не са ли те там нищо повече от аналогии или метафори, смятам, че е абсолютно валиден. И това се отнася и до парадокса на Ръсел, и до теоремите на Гьодел, и до теорията на множествата или

категориите, и до фракталите на Манделброт, и до принципът на неопределеността на Хайзенберг – все любими „персонажи“ на социалните учени и хуманитарите. Най-малкото, което трябва да се има предвид, е, че по повод онтологията на самата математиката няма консенсус – платонизмът е само един вариант и фактът, че теорията на Бадиу работи само при тази интерпретация според мен показва ограничена валидност на направените изводи. Затова и Бадиу крикитува конструктивизма/интуиционизма на Поанкаре, Брауер и Хейтинг например - подобен поглед към математиката просто не му върши работа. В този смисъл, ми се струва некоректно да говорим за „математически аргументи“ (23 с.) в полза на работата на Бадиу; по-скоро математическите аргументи на напаснати впоследствие, така че да обслужват вече формулираната му теория. Разбира се, в подобни опити върху математиката няма нищо лошо – убедена съм, че хуманитаристиката трябва да е свободна, включително да злоупотребява и то особено със „свещени крави“, каквито в известен смисъл са математиката и природните науки - но трябва да използваме внимателно и с уговорки представата, че тя „доказва“ – строго погледнато – каквото и да било за битието, субекта, отсъствието, революцията и т.н.

Казаното дотук от мен изцяло е в модуса на диалог с едно наистина зряло изследване, от което научих много, четох с удоволствие и очаквам да бъде публикувано като книга. Затова в заключение ще повторя очевидното, а именно, че дисертационният труд недвусмислено демонстрира, че е свършена забележителна работа и като акумулирана информация, и като сериозен размисъл. Ясно се открояват умение за прецизна аналитична работа, ефективно прилагане на и продуктивен диалог със съответните теоретични традиции, както и за критична рефлексия, включително изострена саморефлексия. В този смисъл, проведеното изследване е свидетелство за безспорен изследователски потенциал. Ще гласувам убедено за присъждането на научната и образователна степен “доктор” на Стефан Гончаров (Прасков).

25.10.2024 г.
София

/Ина Димитрова/